Robert Holcot

Harmadik quodlibet
Első kérdés

Vajon az, aki világosan látja Istent, lát-e minden jövőbeli kontingens dolgot?

Igen, mert Nagy Szent Gergely pápa negyedik *Dialógus*ában (amikor azokról üdvözültekről beszél, akik Istent lényege által látják) azt mondja: „mi az, amit nem tudnak azok, akik ismerik mindenek tudóját"? Az tehát, aki világosan látja Istent, minden jövőbeli kontingens dolgot lát, minthogy látja mindazt, amit Isten tud.

Az ezzel ellentétes álláspont mellett a következőképpen érvelünk: egyetlen véges dolog *(obiectum)* sem jelenítheti meg a végtelen sokat, tehát egyetlen véges tevékenység sem, mint amilyen például a látás; de végtelen sok jövőbeli kontingens dolog van, tehát egyetlen olyan teremtmény sem lát minden jövőbeli kontingens dolgot, aki világosan látja Istent. Az első premissza *(assumptum)*, hogy tudniillik egyetlen véges dolog *(obiectum)* sem jelenítheti meg a végtelent, nyilvánvaló, mivel máskülönben valamely véges dolog éppen annyit lenne képes megjeleníteni, mint valamely végtelen.

A kérdés vizsgálata során a következőképpen járok el: először megkülönböztetéseket teszek *(distinctiones)*, ezek alapján azután kialakítok néhány konklúziót, harmadszor pedig felvetek néhány problémát *(dubitationes)*.

[Első artikulus]

Az elsővel kapcsolatban: a 'látás' terminust vagy szűk, vagy pedig tág értelemben használjuk. Szűk értelemben a látóképesség tevékenységét jelöli, s ebben az értelemben használja Arisztotelész *A lélek* második könyvében (424a1-32). Tág értelemben átvisszük a képzelőerő és a gondolkodás útján történő megismerésre, mind az összetettre, mind pedig az egyszerűre, s ekként beszél Szent Ágoston a látásról a *Teremtés könyvéhez írott kommentár*jának tizenkettedik könyvében (a tizedik fejezetben és később is), ahol háromféle látást különböztet meg: testit, a képzelőerő révén történőt (amelyet szelleminek nevez) és intellektuálisat. Az említett átvitel okát Ágoston *A Szentháromság* című könyvében a következőképpen adja meg (tizenegyedik könyv, harmadik fejezet): „a látás", mondja, „a testi érzékelőképességet a legnagyobb mértékben meghaladja, és az elme látásához nemükben való különbözőségük ellenére is közelebb áll."

Másodszor a 'jövőbeli kontingens dolog' terminust elemzem. Egyik módon jövőbeli kontingens dolgoknak azokat a jövőre vonatkozó állításokat nevezzük, amelyek igazsága vagy hamissága nem meghatározott. Ez alatt azt értjük, hogy – habár (most) igazak vagy hamisak ezek az állítások – mégis azok, amelyek igazak, lehetséges, hogy a múltban soha nem voltak igazak, s azok, amelyek hamisak, lehetséges, hogy a múltban soha nem voltak hamisak. Ahogyan például most igaz ez az állítás: 'Szókratész holnap vétkezni fog', ám Szókratésznek hatalmában áll megtenni, hogy ez az állítás a múltban soha ne lett légyen igaz. S ebben az értelemben szokták az emberek általában *(communiter)* azt állítani, hogy a jövőbeli kontingens dolgokban nincs meghatározott igazság, és ezt mondja Arisztotelész is a *Hermeneutika* első könyvében, ahol azt állítja, hogy az egyedi, jövőbeli dolgokban márpedig

nincs abszolút értelemben vett igazság vagy hamisság, mint ahogyan a múltra és a jelenre vonatkozó állításokban van (jövőbeli dolgoknak itt a jövőre vonatkozó állításokat nevezi).

A másik módon annak az összetételnek, hogy 'jövőbeli kontingens dolog' az értelme vagy jelentése *(intellectio vel significatio)* a következőképpen magyarázható: az, ami nincs, de lesz, ám mégis lehetséges, hogy soha ne legyen; ezt állítják azok, akik megengedik az efféléket: 'az Antikrisztus jövőbeli kontingens dolog', 'Szókratész üdvözülése jövőbeli kontingens dolog', és így tovább.

Harmadszor felteszem, hogy az 'Istent világosan látó' terminus felcserélhető *de facto* és kontingens módon *(de facto et ut nunc)* az 'üdvözült' terminussal, továbbá azt is, hogy a 'látást' e kérdésben mindenütt az intellektuális megismerés értelmében – a második módon – vesszük. Ám eszerint még 'intellektuálisan látni' is kétféleképpen lehet: egyszerű és összetett módon. Egyszerű módon, mint amikor egyszerűen megragadunk valamit *(sicut apprehendere simpliciter)*, összetett módon pedig úgy, mint amikor állító vagy tagadó kijelentést teszünk. S ily módon 'tudásnak' nevezhetjük az összetett és bizonyos intellektuális megismerést. Ekként pedig a kérdés értelme a következő: „vajon az, aki világosan látja Istent, lát-e, azaz tud-e minden jövőbeli kontingens dolgot." Az első módon azonban a kérdés értelme a következő: „vajon az, aki világosan látja Istent, lát-e, azaz megragad-e minden jövőbeli kontingens dolgot"; s ugyanebben az értelemben vesszük a 'látó' terminust akkor, amikor azt mondjuk: „az Istent látó", minthogy Istent az üdvözült egyszerű ismerettel ragadja meg, noha talán összetett ismereteket is kialakíthatna róla.

[Második artikulus]

Miután láttuk mindezt, négy konklúziót sorolok fel. Az első: az, aki világosan látja az Istent, lát minden jövőbeli kontingens dolgot, de az első értelemben. Ezt a következőképpen bizonyítom: Isten lát minden jövőbeli kontingens dolgot; Isten világosan látja Istent; az tehát, aki világosan látja Istent lát, minden jövőbeli kontingens dolgot. Az felső premissza nyilvánvaló, mivel Isten lát minden állítást, hiszen lát minden dolgot; márpedig minden jövőbeli kontingens dolog állítás a korábbiakban végzett második elemzés értelmében; nyilvánvaló tehát az a konklúzió, hogy az, aki világosan látja Istent, minden jövőbeli kontingens dolgot lát. S minthogy a kérdés pontatlan *(quaestio est de una indefinita)*, ebben az értelemben igenlő választ adunk rá.

A második konklúzió az, hogy a jövőbeli kontingens dolgok az első értelemben jövőbeliek kontingens módon, azaz lehetséges, hogy léteznek majd a jövőben, és lehetséges, hogy nem léteznek majd a jövőben; ám mégis jelen idejű dolgok. Ez nyilvánvaló, minthogy olyan állítások ezek, amelyek most léteznek és Isten – ha úgy látja jónak – megsemmisítheti vagy megőrizheti őket; s ennélfogva lehetséges, hogy létezzenek a jövőben, és lehetséges, hogy ne létezzenek a jövőben.

A harmadik konklúzió: azok között, akik látják Istent, nincs olyan, aki minden jövőbeli kontingens dolgot világosan látna a második elemzésben említett második mód szerint, melynek során tudniillik azt az összetételt, hogy 'jövőbeli kontingens dolog', a következőképpen magyarázzuk: mindaz, ami most nem létezik, de létezni fog, és lehetséges, hogy soha ne létezzék. Ezt a következőképpen bizonyítjuk: ezen állítás ellentéte ellentmondáshoz vezet, tehát ez az állítás igaz. Az antecedenst azzal a következtetéssel bizonyítom, hogy: az, aki látja Istent, lát minden jövőbeli kontingens dolgot, tehát lát olyasvalamiket, amik jövőbeli kontingens dolgok; de egyetlen jövőbeli kontingens dolog sem létezik, tehát lát valamiket, amik nem léteznek; ám minden dolog valami, tehát lát valamiket, amik vannak és nincsenek. Továbbá: Ha lát valamiket, amik nem léteznek, akkor lát valamiket, amik nem valamik, mert minden dolog valami. Továbbá: ha valaki lát valamit, ami nem létezik, ez utóbbi vagy azonos Istennel, vagy különbözik tőle. Ha azonos vele, akkor

Isten olyasvalami, ami nem létezik; ha különbözik tőle, akkor ez a dolog Isten teremtménye; tehát valami, ami Isten teremtménye, nem létezik. Továbbá: ha Isten minden effélét lát, akkor több effélét is lát; tehát *most* azt látja, hogy több is létezik; tehát van több olyan, ami jelenleg létezik; tehát a jövőbeli kontingens dolgok olyasvalamik, amik jelenleg léteznek. A konszekvens *(consequens)* szemben áll a terminus általunk adott leírásával, hogy tudniillik a jövőbeli kontingens dolgoknak azokat nevezzük, amelyek most ugyan nem léteznek, ám létezni fognak, bár lehetséges, hogy soha ne legyenek.

A negyedik konklúzió: nem mindenki lát minden jövőbeli kontingens dolgot azok közül, akik világosan látják Istent – a jövőbeli kontingens dolog kifejezést az első értelemben véve, tudniillik azoknak a jövőre vonatkozó állításoknak az értelmében, amelyek nem meghatározott módon igazak vagy hamisak, ahogyan ezt ki is fejtettem, a 'látást' pedig a 'tudás' általánosan elfogadott értelmében véve, ahogyan azt mondom, hogy 'amikor ülök, látom, hogy ülök'. Ez nyilvánvaló, minthogy nem minden üdvözült tudja az efféle állításokat: „Szókratész el fog kárhozni", „a világ ezer esztendő múlva ér majd véget", minthogy Isten nem nyilatkoztatott ki minden effélét az üdvözültek számára, minthogy Krisztus végtelen sok ilyet képes kinyilatkoztatni, s minthogy a megtestesülést megelőzően több angyal is kételkedett az afféle állításokban, mint: „Krisztus úgy váltja meg az emberi nemet, hogy ezen és ezen a helyen ilyen és ilyen személyek elveszik az életét". Ugyanezen a módon valószínű, hogy több olyan jövőre vonatkozó állítás is van (vagy legalábbis nyilvánvaló, hogy Isten képes ilyeneket létrehozni), amelyekkel kapcsolatban – miután Isten létrehozta őket – együtt igazak a következők: „Linus üdvözült", és „mindazonáltal kételkedik, ebben az állításban, miután mutattak neki egy ilyet."

[Harmadik artikulus]

[Első probléma]

Harmadszor az eddigiekkel kapcsolatban felvetek néhány problémát *(dubitationes)*. Az első az, hogy vajon meg kell-e engednünk az ilyen kijelentéseket: „Isten csak azt ismeri meg, ami most létezik", „Isten egyetlen olyan dolgot sem képes létrehozni, amit korábban ne hozott volna létre", „Isten csak annak a létezését akarja valaha is, ami most ténylegesen létezik". Ha pedig megengedjük ezeket, akkor így érvelünk: Isten csak annak a létezését akarja valaha is, ami most ténylegesen létezik, az Antikrisztus azonban most nem létezik ténylegesen, tehát Isten nem akarja, hogy az Antikrisztus valaha is létezzen.

[Második probléma]

Továbbá, Isten nem akarja, hogy az ítélet napja valaha is legyen, minthogy az ítélet napja nem valami, s ama konklúzió szerint, amelyre támaszkodva érvelünk, Isten csak azt a dolgot akarja, hogy valaha is legyen, amely most ténylegesen létezik, tehát Isten nem akarja, hogy az ítélet napja valaha is legyen; s ha ez így van, akkor hamis volt a kinyilatkoztatása, s a próféták becsapták az embereket, ami képtelenség *(inconveniens)*.

[Harmadik probléma]

Továbbá, ha a következőt megengedjük: „Isten csak azt ismeri meg, ami most létezik", akkor ebből az következik, hogy Isten sok mindent átadott a feledésnek és sok mindent tudott, amit most nem tud. A következtetés nyilvánvaló, mert Isten valamikor megismerte Caesart, tehát ha most nem ismeri, akkor átadta a feledésnek.

[Negyedik probléma]

Továbbá, Isten tudja, hogy mit jelent: „Caesar imperátor volt", minthogy másként Isten nem tudná, hogy igaz-e avagy hamis ez az állítás; tehát most ismeri a szubjektum és a predikátum jelentését; ám egyetlen olyan dolog sem létezik most, amit a szubjektum jelölne stb., mivel egyetlen egy dolog sem azonos Caesar-ral, aki imperátor volt, s egyetlen imperátor sem azonos azzal az imperátorral, aki Caesar volt.

[Ötödik probléma]

Továbbá, a harmadik konklúzió alapján tagadnunk kellene a következőt: „Isten megismerte vagy elgondolta a világot, mielőtt az lett volna". Bizonyítás: ha valaki a világ megalkotása *(constitutio)* előtt azt az állítást tette volna, hogy „Isten elgondolta a világot", ez az állítás hamis lett volna, minthogy akkor nem létezett a világ, az azonban, hogy „a világ semmi" igaz lett volna, mivel semmi sem volt Istenen kívül *(nihil est nisi Deus)*; tehát Isten egyetlen önmagától különböző dolgot sem gondolt volna el, mivel egyetlen tőle különböző dolog sem létezett volna.

[Hatodik probléma]

Továbbá, a Rómaiakhoz írt levélben ez áll: „nevet ad a nem létezőknek, mint létezőknek" (4,17), tehát azokat a dolgokat, amelyek nem léteznek, életre kívánja hívni, s ezért megismeri azokat a dolgokat, amelyek nem léteznek.

[Hetedik probléma]

Továbbá, Isten öröktől fogva rendelkezett Péterről, tehát el is gondolta Pétert öröktől fogva. Ezt megerősíti a Rómaiakhoz írott levél: „mert mielőtt még megszülettek volna s akár jót, akár rosszat tettek volna, (azért hogy az Isten végzése a szabad választásnak végzése maradjon), – nem a cselekedetekért, hanem a meghívónak akaratából az mondatott neki: (...) Jákobot szerettem, Ézsaut meg gyűlöltem" (9, 11-13).

[Nyolcadik probléma]

[Egészítsd ki ezt a részt azzal a tizenhárom érvvel, amelyek a *Szentenciá*król tartott előadásokban vannak, s vedd hozzá azt a véleményt, ami ezeknek a konklóziója, majd az ezzel szembeállított tíz érvet, s vedd *(tene)* a másodikat]. Továbbá, az említett konklúzió ellen a következő érv hozható föl: ennek alapján az ember csak a valóságos létezőt ismerheti meg, s ennélfogva nem tehetünk állítást a kitalált dolgokról, s így az afféle állítások sem volnának értelemmel felfoghatók *(intelligibilis)*, hogy „a khiméra khiméra", „a khiméra nem jávorszarvas" és effélék. A konszekvens hamis. Hasonlóképpen: senki sem volna képes kitalálni olyan hegyet, amely aranyból van, vagy olyan embert, akinek a jobb keze keleten, a balja pedig nyugaton van, amiként Arisztotelész a *De caelo* második könyvében ezt elképzeli.

[Kilencedik probléma]

Továbbá senki sem volna képes elképzelni azt, hogy valamely test a vákuumban mozgást végez, és senki nem volna képes gondolkodni az időről, miután sem a múlt, sem pedig a jövő nem létezik, holott ezeket az idő részeinek nevezzük; s ugyanezen oknál fogva a mozgásról sem gondolkodhatnánk, minthogy – bármely mozgást tekintsünk is – egy része jövőbeli, egy

része pedig múltbeli Arisztotelész szerint; senki sem lenne továbbá képes gondolkodni arról az időről, amelyben élt.

[Tizedik probléma]

Továbbá hamis lenne az a felosztás, hogy „a létező más a lélekben és más a lelken kívül" (annak alapján, hogy a lélekben levő létezőt az 'ész által konstituált létezőnek' szokták nevezni). S hasonlóképpen az a felosztás sem érne semmit, hogy „más a potenciális, és más a valóságos létező", mivel minden létező valóságos.

[Az első problémához]

Mindezzel kapcsolatban a következőket kell elmondanunk. Az elsőhöz: azt állítom, hogy meg kell engednünk azt, hogy „Isten csak azt ismeri meg, ami most létezik", mivel felcserélhető azzal az univerzális állítással, hogy „semmi sincs, amit Isten megismerne, csak az, ami most van", amelynek minden egyes esete igaz, miként az induktív módon nyilvánvaló. Ugyanezen a módon azt is meg kell engednünk, hogy „Isten csak azt képes létrehozni, amit korábban már létrehozott", vagy azt, hogy „egyetlen olyan dolgot sem képes Isten létrehozni, amit korábban ne hozott volna létre". S hasonlóképpen azt is megengedem, hogy: „semmit sem akar Isten, hogy valaha is legyen, csak azt, ami most ténylegesen létezik", miután minden egyedi esete igaz. De nem érvényes a következő érvelés: „Isten csak azt akarja, hogy létezzék valaha is, ami most ténylegesen létezik, az Antikrisztus azonban most nem létezik ténylegesen, tehát Isten nem akarja, hogy az Antikrisztus valaha is legyen", miután sem a módozat, sem pedig az alakzat tekintetében nem érvényes. S az ehhez hasonló, az ítélet napjával kapcsolatos érvelés sem helytálló, miután a premisszák mindkét esetben igazak, a konklúzió viszont mindkét esetben hamis.

Ezzel szemben: ha Isten azt akarja, hogy az Antikrisztus a jövőben legyen, akkor azt akarja, hogy a jövőben legyen valami, ami most nincs. Tagadom a következtetést. A következőképpen érvelünk ezzel szemben: minden dolog, aminek a jövőbeli létezését Isten akarja, van; az Antikrisztus olyan dolog, aminek Isten akarja a jövőbeli létezését; tehát az Antikrisztus van. Azt állítom, hogy az első premissza igaz, a második premissza hamis, mivel az, hogy „az Antikrisztus olyan dolog, aminek Isten akarja a jövőbeli létezését", hamis; tagadom továbbá azt a következtetést, hogy „Isten azt akarja, hogy az Antikrisztus a jövőben legyen, tehát az Antikrisztus olyan dolog, aminek Isten akarja a jövőbeli létezését". Ezzel szemben: vagy [azt] akarja Isten – akarván, hogy az Antikrisztus a jövőben legyen – hogy legyen valami a jövőben, vagy [azt] akarja, hogy a jövőben semmi se legyen. Az „akarván" igenevet per quia[1] értelmezem. Ha azt akarja, hogy legyen valami a jövőben, s ez az Antikrisztus legyen, akkor az Antikrisztus valami; ha azt akarja, hogy a jövőben semmi se legyen, akkor – akarván, hogy az Antikrisztus a jövőben legyen – azt akarja, hogy a jövőben ne legyen semmi. Megengedem a konklúziót az „akarván" per quia értelmezésében.

[A második problémához]

A másodikkal kapcsolatban megengedem a következőt: „Isten azt akarja, hogy a jövőben legyen utolsó ítélet", s mindazonáltal csak olyasmivel kapcsolatban akarja, hogy legyen a jövőben, ami most van.

[A harmadik problémához]

[1] Vagyis nem az ok, hanem a megvalósult dolog szempontjából, mintegy a posteriori.

A harmadik problémával kacsolatban, amikor így érvelünk: „Isten csak azt ismeri, ami most létezik, tehát Isten sokmindent átadott a feledésnek", mivel ismerte Caesart, Platónt és Cicerót. Tagadom az első következtetést, mert az antecedens igaz, a konszekvens pedig hamis, mivel Isten semmit sem adott át a feledésnek. Azt állítom ugyanakkor, hogy sokminden van, amit Isten megismer, ám ami nem lesz mindig ismert Isten számára; Isten mindazonáltal mindig a megértés aktusa (*ntellectio*) lesz, ami igazzá teszi azt, hogy „ha efféle dolgok léteznének, Isten biztosan megérti őket (sunt intellecta)", s ennyiben engedik meg többen is az afféle állításokat, mint: „ezeket a dolgokat Isten mindig ismerni fogja".

[A negyedik problémához]

A negyedikre, amikor úgy érvelnek, hogy „Isten tudja, hogy mit jelent ez: 'Caesar imperátor volt'", azt kell mondanunk, hogy – tulajdonképpeni értelemben véve – Isten nem tudja, mit jelent az, hogy 'Caesar létezett', miután ez nem jelöl semmit, miként az induktív módon nyilvánvaló.

Ezzel szemben: a 'Caesar létezett' állítás igaz állítás, tehát jelentéssel bíró állítás, tehát a terminusai jelentéssel bírnak, s ha jelentéssel bírnak, akkor valamit vagy valamiket jelölnek.

Azt kell mondjuk, hogy a fenti állítás igaz állítás és jelentéssel bíró beszéd, és meg kell engednünk, hogy minden egyes terminusa jelentéssel bír vagy konnotál valamit *(consignificativus)*. Ezért megengedem, hogy az a terminus, hogy 'Caesar' most jelentéssel bíró hangsor, mindazonáltal nem jelöl semmit, s nincs olyan dolog, amelyre vonatkoznék *(nec alicuius est significativus)*, hanem egykor azért vezették be, hogy Caesart jelöljék vele. S ha ő most léteznék, akkor – anélkül, hogy újra be kellene vezetni – ez a szó őt jelölné. Hasonlóképpen: ez a terminus olyan, hogy miután meghallották, sokan a rögzített jelentéséből kiindulva *(ex certa institutione)* kialakítanak fogalmakat, amelyek Caesarról alkotott fogalmak lennének, ha Caesar léteznék, s ennyiben mondjuk azt, hogy Caesart jelölik a fogalmaik (et pro tanto dicitur apud eos significare Caesarem). Hasonlóképpen érvénytelen az a következtetés, amely helytállónak mutatkozik a negyedik probléma érvelése alapján: „sem a szubjektum, sem pedig a predikátum nem jelöl semmit, tehát az állítás nem igaz, ahogyan nyilvánvaló ebben az esetben: 'az Antikrisztus nem khiméra'".

[Az ötödik problémához]

Az ötödikre azt kell mondanunk, hogy ha valaki megalkotta volna azt az állítást, hogy „Isten csakis önmagát ismeri meg", ezt meg kellett volna engednünk a világ létezését megelőzően.

[A hatodik problémához]

A hatodik esetében, amikor az Apostol ama szavaival érvelnek, hogy „nevet ad a nem létezőknek, mint létezőknek", ennek az az értelme, hogy létezővé tesz olyan dolgokat, amelyek valamikor nem voltak.

[A hetedik problémához]

Megengedem, hogy Isten öröktől fogva ismerte Pétert, azaz Isten öröktől fogva fogva azonos volt azzal az ismerettel, amelynek révén igaz lett volna a következő állítás: „ha Péter létezik, akkor Péter ismeret tárgya".

[A nyolcadik problémához]

A nyolcadikkal kapcsolatban, amikor úgy érvelünk, hogy az ember csak a valóságos létezőt ismerheti meg, megengedem, hogy ez így van.

Ezzel szemben: tehát egyetlen ember sem ismerheti meg a kitalált dolgokat s nem alkothat afféle állításokat, mint „a khiméra khiméra"; tagadom a következtetést, miután az, hogy ilyen fogalmaink legyenek, nagyon is lehetséges, ám minthogy az efféle fogalmak a külső dolgok helyett állnak, s egyetlen külső dolog sem felel meg nekik, ezért az efféle állítások hamisak. Hasonlóképpen, nagyon is lehetséges elképzelni – mintha ez valóban így is lenne –, hogy az ember az egyik kezét kiterjeszti Kelet felé, a másikat pedig Nyugat felé. Azt állítom azonban, hogy az, aki ezt elképzeli, a semmiről képzeleg. S ezért ahogyan az ember megismer és szeret, ám nincs olyan dolog, amire ez a szeretet irányulna (miként ez nyilvánvaló abban az esetben, ha a jelen nem lévő Jánost szeretem, s miközben ez a szeretet fennáll, János megszűnik létezni), úgy áll a dolog a képzelőerő tevékenységeivel kapcsolatban is: valaki elképzel, ám egyetlen olyan dolog sincs, amelyre ez az elképzelés irányulna.

[A kilencedik problémához]

A kilencedik ugyanezen érv folytán nyilvánvaló, mivel el tudunk képzelni valamely vákuumban mozgó testet, s képesek vagyunk gondolkodni a múltbeli és jövőbeli dolgokról, s ekkor gondolkodunk, ám a gondolkodásunk egyetlen dologra sem irányul.

[A tizedik problémához]

A tizedikkel kapcsolatban azt állítom, hogy azt a felosztást, mely szerint „a létező más a lélekben és más a lelken kívül", a következőképpen kell érteni: a létezők osztályából *(numerus)* némelyek az ész tevékenységei (miként az állítások, szillogizmusok és a diszkurzív gondokodás), némelyek pedig a lelken kívüli létezők. Hasonlóképpen azt a felosztást, hogy „más a potenciális, és más a valóságos létező" a következőképpen kell értenünk: bizonyos, a dolgokat jelölő terminusokból a 'van' szócska segítségével asszertorikus *(de inesse)* állításokat alkotunk, bizonyosakból pedig a 'lehet' szó segítségével alkotunk állításokat, ahogyan azt mondjuk, 'a rózsa létezik', amikor ténylegesen van *(est in effectu)*, vagy azt mondjuk, hogy 'lehetséges', mielőtt még ténylegesen léteznék, noha – tulajdonképpeni értelemben – az az állítás, hogy 'a rózsa lehetséges', hamis akkor, amikor a rózsa nem létezik. Amikor azonban megengedjük, akkor abban az értelemben vesszük, hogy „lehetséges az, hogy a rózsa létezzék', vagy valami ehhez hasonló értelemben. Ebben a tárgykörben azonban nem lehetséges tökéletesen elkerülnünk azt, hogy a legjobb szándékunk dacára ne beszéljünk pontatlanul *(improprie)*; elegendő azonban, hogy egészséges értelemmel rendelkezzünk és tudjuk, hogy pontatlanul beszélünk.

Az ellentétes állásponttal kapcsolatban (amely azt bizonyítja, hogy, aki látja Istent, az látja mindazt, amit Isten tud, hivatkozással Nagy Szent Gergely pápa negyedik Dialógusának szavaira: „mi az, amit nem tudnak azok, akik ismerik mindenek tudóját"?) azt kell mondanunk, hogy Nagy Szent Gergely azt kívánhatja kifejezni itt, hogy az üdvözülteknek mindenről tudomásuk van, amikor lényegi boldogságukat szemlélik. Vagy pedig a 'habituális tudás' értelmében értelmezhetjük azt, amit mond, amennyiben az üdvözülteknek tudásuk van arról, akinek révén – ha ő is akarja – tudásuk lehet mindenről, ahogyan ezt a hivatkozott tekintély is állítja. Ezért bár nem tudnak ténylegesen mindent, valamiképpen – habituális módon – tudásuk van minden dologról, minthogy tudásuk van arról, aki bármely értelemmel megragadható dolgot kinyilatkoztathat számukra.

Harmadik quodlibet
Második kérdés

Vajon szükségszerű-e ez a kövekeztetés: „Isten tudja, hogy *a* létezni fog, ezért *a* létezni fog”. Jelöljön *a* jövőbeli kontingens dolgot.

Az igenlő válasz mellett úgy érvelünk, hogy a konszekvens ellentéte nem állhat fenn az antecedenssel együtt; tehát a következtetés érvényes *(bona)*.

Ezzel szemben: ha a fenti következtetés szükségszerű, és az antecedense is az, akkor a konszekvens is szükségszerű; tehát „*a* jövőbeli létezése” szükségszerű; tehát „*a* jövőbeli létezése” nem jövőbeli kontingens dolog.

Ebben a kérdésben felteszem, hogy a szükségszerű következtetést érvényes *(bona)* következtetésnek hívjuk. Egy következtetés akkor érvényes, ha kizárólag abban az esetben lehetséges, hogy úgy álljon a dolog, ahogyan azt az antecedens jelöli, ha úgy áll, ahogyan azt a konszekvens jelöli. Másodszor felteszem, hogy a ‘tudást’ ’egy igazsághoz való evidens hozzájárulás’ értelemben vesszük.

Ezt feltéve azt válaszolom a kérdésre, hogy igen, mivel ha Isten tudja, hogy *a* létezni fog a jövőben, akkor igaz az, hogy *a* létezni fog, és ha igaz az, hogy *a* létezni fog, akkor *a* létezni fog. Hasonlóképpen érvényes az a következtetés is, hogy „Szókratész tudja, hogy *a* létezni fog a jövőben, tehát *a* létezni fog”, s ugyanezen oknál fogva más efféle következtetések is érvényesek.

Az ellentétes érvre – amikor elfogadjuk, hogy a szóban forgó következtés antecedense (ti. hogy „Isten tudja, hogy *a* létezni fog”) szükségszerű – azt kell mondanunk, hogy az „Isten tudja, hogy *a* létezni fog a jövőben” kontingens, mivel Isten oly módon tudja, hogy *a* létezni fog a jövőben, hogy lehetséges volt számára, hogy soha se tudja, hogy *a* létezni fog a jövőben. Ezért minden esetben, amikor valamely állításnak több értelmezője *(exponens)*[2] is van, s ezek közül akár csak egy is kontingens, az egész állítás kontingens lesz. Mármost az az állítás, hogy „Isten tudja, hogy *a* létezni fog a jövőben” egyenértékű azzal a konjunkcióval, hogy „Isten hozzájárulását adja ahhoz az ‘*a* létezni fog’ összetételhez, és úgy áll majd a dolog, hogy *a* létezni fog”, aminek a második része feltevésünknél fogva kontingens.

[2] Az exponibilis állításoknak vannak exponensei. Például a ’Sortes est albus’ állításnak két exponense van: ’Sortes est’, valamint ’Sorti inest albedo’, ezek igazsága szükségeltetik az értelmezett állítás igazságához, írja például Ockham (SL, 281, 53sk).

Harmadik quodlibet
Harmadik kérdés

Vajon – ha adott a jövőbeli kontingens dologra vonatkozó kinyilatkoztatás – ez kontingens marad-e a kinyilatkoztatást követően?

Volt, aki amellett érvelt, hogy nem, mivel ha a válasz igen, akkor az következik, hogy valaki egyidejűleg lehet a kegyelem és a halálos bűn állapotában. A konszekvens hamis. A következtetést így bizonyítjuk: felteszem, hogy Isten megparancsolja a kegyelmi állapotban levő Szókratésznek, hogy csak azt akarja, ami ésszerűnek tűnik az ő – Szókratész – számára; s tegyük fel azt is, hogy Isten – világos kinyilatkoztatással – kinyilatkoztat számára az Igében egy jövőbeli kontingens dolgot *(effectum futurum contingenter)*, ami legyen *a*, s higgye azt Szókratész tulajdon eszére támaszkodva, hogy *a* nem fog létezni. Miután megtörtént a kinyilatkoztatás, tegyük fel, hogy Szókratész azt akarja, hogy *a* legyen a jövőben, s ez az akarás álljon fenn egy órán keresztül. Ezt feltéve, ha az '*a* létezni fog' állítás még mindig kontingens, akkor kontingens az az állítás is, hogy „Szókratész egyidejűleg leledzett a kegyelem és a halálos bűn állapotában", mivel Szókratész a történet szerint e teljes órán át a kegyelem állapotában volt; ez az állítás tehát most szükségszerű: „Szókratész abban az órában a kegyelem állapotában volt", ez pedig kontingens: „Szókratész abban az órában halálos bűnt követett el", mivel az óra elteltével kontingens az az állítás, hogy „*a* nem fog létezni a jövőben". S bekövetkezik, hogy *a* nem valósul meg; tehát az Ige soha sem jelenítette meg *a* jövőbeli létezését; tehát Szókratész soha sem látta az Igében azt, hogy „*a* létezni fog a jövőben"; s szükségszerű, hogy Szókratész azt akarta, hogy *a* létezzék majd a jövőben; tehát azt akarta, hogy *a* létezzék a jövőben, méghozzá az ész ellenében, mivel a történet szerint Szókratész saját megfontolása alapján azt hitte, hogy *a* soha sem lesz a jövőben; tehát a parancsolat ellen cselekedett; tehát a halálos bűn állapotában leledzett, s mindazonáltal azon a teljes órán át a kegyelem állapotában volt; tehát egyidejűleg volt a kegyelem és a halálos bűn állapotában.

Ezzel szemben: ha a válasz a kérdésre *nem* volna, akkor a szabad akarat megszűnnék létezni.

Ámbár a kérdés már formájánál fogva is tartalmazza a megoldást, oly módon, hogy szükségképpen el kelljen fogadni, mert feltételezi azt, amit kérdez, tudniillik feltételezi, hogy kinyilatkoztatás történt valamely jövőbeli kontingens dolog vonatkozásában, s megkérdi, hogy ez kontingens marad-e a kinyilatkoztatást követően. Csak abban az esetben történhet ugyanis kinyilatkoztatás jövőbeli kontingens dologról, ha ez jövőbeli kontingens dolog a kinyilatkoztatás szempontjából *(pro mensura revelationis)*, s ugyanezen oknál fogva a kinyilatkoztatást követően is – már amennyiben az állítás kinyilatkoztatott marad. Ennélfogva abszolút értelemben meg kell engednünk a kérdést, ha egyszer feltételeztük, hogy létezik a kinyilatkoztatás tárgya.

Ha azonban átalakítjuk a kérdést a kérdező szándékának megfelelően, hogy a kövekező értelmet kapja: „Ha olyasminek a kinyilatkoztatása történik, ami most jövőbeli kontingens dolog, akkor az vajon kontingens marad-e a kinyilatkoztatást követően", úgy ezzel a kérdéssel kapcsolatban a lehető legnagyobb problémával szembesülnek a kortárs kutatók *(apud modernos studentes)*. Egyfelől ugyanis, ha azt állítjuk, hogy megtörténhet a kinyilatkoztatott dolog ellentéte, akkor fennáll, hogy Isten becsaphat bennünket, hazudhat, hitszegő lehet, megteheti, hogy nem tartja be a szavát, hűtlenné válik, s ehhez hasonlók, amelyek nyilvánvalóan ellentmondanak a jó erkölcsöknek. Másfelől ha azt állítanánk, hogy a

kinyilatkoztatott dolog ellentéte (akár megígérte, akár állította vagy megesküdött rá az Isten) nem történhetik meg, az – úgy tűnik – megkérdőjelezi az isteni mindenhatóságot, amely semmit sem csökken a kinyilatkoztatás, az esküvés, vagy a teremtménynek tett ígéret miatt. Továbbá úgy tűnik, hogy megkérdőjelezi az emberi szabadságot is, mivel ha olyasvalamivel kapcsolatban történt a kinyilatkoztatás, ami az akarat szabad képességének a körébe esik, akkor ez szükségszerű lesz, amennyiben az ellentéte nem történhet meg.

Ennélfogva azért, hogy lássuk, a fenti problémának melyik megoldása tarható fenn nagyobb valószínűséggel, először ismertetem a második álláspontot és érvelek ellene, másodszor ismertetem az első álláspontot és hasonlóképpen érvelek ellene; harmadszor kiválasztom azt, ami számomra jelenleg valószínűbbnek tűnik.

[Első artikulus]

Létezik a kortársak között olyan álláspont *(una via modernorum)*, mely szerint mindaz, amit Isten kinyilatkoztatott, amiről azt állította, hogy a jövőben lesz, amit megígért és amire megesküdött, szükségszerűen következik be. Ezt többféleképpen bizonyítják. Először: ellenkező esetben Isten senkinek sem adhatna bizonyosságot egyetlen jövőbeli dologról sem, mivel bármekkora bizonyossággal állítaná vagy nyilatkoztatná ki azt, hogy valami lesz a jövőben, az mindig kontingens módon lenne jövőbeli dolog, ahogyan korábban is az volt; s abban az emberben, akinek a kinyilatkoztatás szól – mindez nyilvánvaló lévén a számára – nem lenne bizonyosság.

Továbbá, ha kinyilatkoztatás történt arról, hogy „az Antikrisztus létezni fog", ennek az elléntéte is bekövetkezhet; tehát Isten valaki másnak kinyilatkoztathatja azt, hogy ennek az ellentéte következik be, s így két embernek két egymásnak ellentmondó állítást tehet bizonyossá, ami lehetetlen.

Továbbá, ha azt mondjuk: Isten képes megtenni, hogy soha se állítsa azt, amit állított, akkor egy ember állítása több bizonyosságot ad, mint Istené.

Továbbá, ebben az esetben nagyobb lenne a hit bizonyossága, mint a kinyilatkoztatásé, mivel a kinyilatkoztatás bizonyosságával együtt jár az ellentétét illető bizonytalanság, ám a hittel kapcsolatban nem ez az eset.

Ezzel az állásponttal szemben másutt hosszasan érvelünk, abban a quaestióban, hogy „vajon az általános feltámadás szükségszerűen következik-e majd be"?

A fenti érvekhez tehát: az elsőre (amikor amellett érvelnek, hogy máskülönben Isten senkit sem tehet bizonyossá egyetlen jövőbeli dolggal kapcsolatban sem) azt kell mondanunk, hogy tagadom a konzekvenciát, mivel azt állítom, hogy az a bizonyosság, amit Isten hoz létre az üdvözültekben, nem olyan, hogy így lesz és lehetetlen, hogy ne így legyen. Tegyük fel például, hogy Linus tudja azt, hogy „Linus mindig üdvözült lesz és lehetetlen, hogy ne legyen mindig üdvözült". Mármost efféle bizonyosságot Isten nem hozhat létre, mivel lehetetlen, hogy Isten olyan legyen vagy olyan állapotban legyen, amelyben nem rombolhat le minden teremtményt, hiszen minden teremtményt egyformán szabadon őriz meg, miként szabadon hozta létre őket kezdettől fogva. Olyan bizonyosságot hoz viszont létre bennük arról, hogy mindig üdvözültek lesznek, s ők oly erősen és oly szilárd jóváhagyással ragaszkodnak ehhez, mintha másként nem is lehetne. Mindazonáltal tudják, hogy másként is lehet, máskülönben rejtve maradna előttük a teremtmény állapota *(condicio)*, hogy mindig függ Istentől.

A másikra azt mondom, hogy ha kinyilatkoztatás történt arról, hogy „*a* létezni fog", akkor az, hogy „*a* nem fog létezni", kontingens. Nem történhet mindazonáltal kinyilatkoztatás ez utóbbiról, amíg kinyilatkoztatás áll fenn az ellentétéről. Ám minthogy ez: „Isten kinyilatkoztatta azt, hogy *a* létezni fog a jövőben", kontingens, meg kell engednünk azt, hogy esetleg soha sem történt kinyilatkoztatás arról, hogy „*a* létezni fog a jövőben", s ugyanilyen módon meg kell engednünk azt is, hogy az „*a* nem fog létezni a jövőben" állítás

kinyilatkoztatott lehet. Ha azonban feltesszük, hogy ez az állítás kinyilatkoztatott, el kell ismernünk ebből következőleg, hogy az „*a* létezni fog a jövőben” soha sem volt kinyilatkoztatott.

A harmadikhoz, amikor amellett érvelünk: ha lehetséges, hogy Isten sohasem állította azt, amit állított, akkor az ember állítása több bizonyosságot ad, mint Istené, tagadom a konzekvenciát. Sokkal inkább nyilvánvaló lehet viszont az ember számára, hogy az ember állítása az ember állítása, mint az, hogy az Isten állítása az Isten állítása. Ezzel szemben: nyilatkoztassa ki az Isten az embernek, hogy ő maga állítja azt, hogy „*a* létezni fog”; elfogadom, mindazonáltal lehetséges, hogy sohasem állította és sohasem nyilatkoztatta ki azt, hogy ő az, aki állító kijelentést tett.

A negyedikre azt mondom, hogy a kinyilatkoztatással semmiféle bizonytalanság nem jár együtt, ahogyan a hittel sem.

[Második artikulus]

A másik oldal mellett szóló érvre a következők válaszolhatók. Ha ilyen kinyilatkoztatás történt és ilyen parancs hangzott el, akkor annak, aki a parancsot kapta, nem szabad abszolút értelemben akarni, hogy *a* létezzék a jövőben, hanem csak feltételesen. Ennélfogva azt mondjuk, hogy ha feltesszük az említett szituációt *a* jövőbeli létezésének az Igében történő kinyilatkoztatásáról, s feltesszük, hogy Szókratésznak semmi más megfontolás nem áll rendelkezésére arról, hogy „*a* létezni fog”, mint az Ige, akkor – lévén, hogy fennáll a parancsolat, melynek értelmében csak azt szabad akarnia, ami ésszerűnek tűnik számára – Szókratészt kétségkívül nem kötelezi ez a szituáció arra, hogy akarja *a* jövőbeli létezését. Ha viszont spontán módon azt akarja, hogy *a* létezzék a jövőben, miközben fennáll az említett parancsolat, akkor magára vonja a halálos bűn veszélyét, mivel tudja, hogy az „*a* létezni fog” állítás oly módon nyilatkoztatott ki számára, hogy lehetséges, hogy sohasem volt kinyilatkoztatott. Ha viszont feltesszük a példánkban, hogy a kegyelem állapotában leledző Szókratész azt a parancsot kapja, hogy akarja *a* jövőbeli létezését, azt mondhatjuk, hogy a parancs nem ésszerű, s nem is lehet ilyen parancsot adni.

(Borbély Gábor fordítása)